

YENİ PARTİLER VE DEMOKRAT PARTİ'NİN SEÇİM BAŞARISI

Rıdvan TURHAN*

Türkiye’de Demokrat Parti’nin kurulmasıyla başlayan süreç Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarını sona erdiren ve Türkiye’yi çok partili sisteme götüren bu sürecin temelleri San Francisco Konferansı’nda atılmış ve Konferans doğrultusunda ortaya çıkan yeni çerçevenin gereği olarak yeni dönemde çok partili rejim artık kaçınılmaz olmuştur. Daha önce cumhuriyetin ilk yıllarında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili rejime geçiş denenmiş ise de bilinen sebeplerden ötürü bu deneme başarısız olmuş ve ülke 1946’ya kadar tek parti ile yönetilmiştir. San Francisco Konferansı doğrultusunda ortaya çıkan yeni çerçeveye uygun olarak değişimin ilk resmi işareti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 19 Mayıs nutkunda verilmiştir. İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber, demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır. Liberalleşme yolundaki bu ilk adımı baş döndürücü bir hızla diğerleri izlemiş ve birkaç ay zarfında ülkenin siyasi çehresi tamamen değişmiştir.

Bu koşullar içerisinde rejim içi muhalefet dünyadaki yeni demokrasi akımına da uygun olarak 1945 ortalarında iyice su yüzüne çıkmıştır. 1945 Mayıs’ındaki bütçe görüşmelerinde Meclis’te şiddetli bir muhalefet varlığını göstermiş Adnan Menderes, Hikmet Bayur gibi konuşmacılar hükümeti şiddetle eleştirmişlerdir. Daha açık ve geniş bir muhalefet ise toplumun büyük bir kesimini ilgilendiren ve büyük tartışmalara yol açan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Meclis’te görüşüldüğü günlerde ortaya çıkmıştır.¹ Bu kanunun Meclis’ten geçtiği günlerde dört milletvekili parti gurubuna bir önerge vermişlerdir. Dörtlü Tahrir adıyla bilinen bu önergeyi imzalayanlar Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’dür. Bu milletvekilleri Tahrir’de özellikle şu noktaları vurgulamışlardır. Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti demokratik hükümlerin tasfiyesi, Meclis’in hükümeti

* Arş. Gör., İÜEF Sosyoloji Bölümü.

¹ Taner Timur, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş”, İstanbul 2003, s. 14.

gerçekten denetlemesine imkan verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması. Cumhurbaşkanı İnönü 19 Mayıs nutkunda daha fazla demokrasi vaat etmiş olsa da Takrir, parti grubunun yaptığı kısa bir görüşmeden sonra reddedilmiştir. Takrir'in reddedilmesi üzerine çeşitli görüşler vardır ancak bu önerenin asıl önemi Demokrat Parti'nin kurucu kadrosunu bir şekilde CHP'den uzaklaştırmış olmasıdır. Önerenin reddinden sonra Vatan gazetesinde açıkça muhalefete başlayan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilmişlerdir. Daha sonra bu kararı eleştiren Refik Koraltan da aynı akıbete uğramıştır. Önergede imzası olan Celal Bayar da kısa bir süre sonra milletvekilliğinden istifa etmiştir. Böylece Takrir'in verilmesinden yaklaşık beş ay sonra imza sahiplerinin CHP ile ilişkileri kesilmiş ve yeni bir parti kurarak muhalefete devam edecekleri açıkça belli olmuştur. Bu arada 1 Kasım 1945'te İnönü Meclis'in açılış konuşmasında muhalefete cesaret verici sözler söylemiş, "tek eksiğimizin iktidar partisi karşısında bir muhalefet partisinin bulunmayışı" olduğunu belirtmiştir. Ülkedeki siyasi havanın genel olarak gevşemesi üzerine İstanbul'un zengin sanayicilerinden Nuri Demirağ 6 Haziran 1945'te Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Bu partinin ülkenin toplumsal sorunları ile ilgili kapsamlı bir programı yoktur ve siyasi mücadelede oldukça küçük bir rolü olmuştur. Ayrıca İsmet İnönü'nün "tek eksiğimiz iktidar partisi karşısında bir muhalefet partisi olmayışı"² ifadesini Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşundan sonra kullandığı hatırlanırsa bu partinin iktidar tarafından ciddiye alınmadığı anlaşılabilir. Ancak hükümet bu partinin kurulmasına izin vererek muhalefet partilerini kabul ettiğini fiilen ispat etmiştir. Nihayet 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti Celal Bayar'ın liderliğinde kurulmuştur. San Francisco Konferansı doğrultusunda ortaya çıkan siyasi çerçeve, özellikle Cemiyetler Kanunu'nun sınıf esasına dayanan siyasi partiler kurulmasına imkan verecek şekilde yeniden düzenlenmesi bazı sosyalist partilerin de kurulmasını mümkün kılmıştır. Yasanın yeniden düzenlenmesiyle birlikte Şefik Hüsnü, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni 19 Haziran 1946'da yeniden kurmuştur.*

² Kemal Karpat, "Türk Demokrasi Tarihi", İstanbul 1967, s. 131.

* Türkiye'de ilk gerçek manada Komünist Partisi 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi adıyla, Şefik Hüsnü Değmer ve Ethem Nejat liderliğinde kurulmuştur. Takrir-i Sükun Kanunu'nun bir sonucu olarak Şefik Hüsnü'nün partisi 1925'te faaliyetlerine son vererek bir yer altı teşkilatı olmuştur. 1946'daki siyasi liberalizasyonla birlikte parti yeniden kurulmuştur

14 Mayıs 1946'da ise Esat Adil Müstecaplıoğlu liderliğinde Türkiye Sosyalist Partisi kurulmuştur. Ancak bu partiler San Francisco sonrası oluşan yeni çerçeveye uygun olmadıkları için, aldıkları birleşme kararından hemen sonra kapatılmışlardır.³ 1946 ile 1951 arasında Türkiye'de yirmiden fazla siyasi parti kurulmuş ancak Demokrat Parti dışındaki partiler ülke siyasetinde etkili olamamışlardır.

Yeni kurulan Demokrat Parti, söyleminde fazla değişik öneriler bulunmamasına karşın savaş yıllarında ortaya çıkan toplumsal hoşnutsuzluğu kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Demokrat Parti kurulur kurulmaz vaatlerle dolu bir program ilan etmiş, CHP ise aldığı bir takım acele kararlarla muhalefeti etkisiz kılmaya çalışmıştır. Nitekim tek dereceli seçim kabul edileli daha on gün olmadan genel seçimler bir yıl önceye alınmış, böylece muhalefete yeterli bir örgütlenme süresi tanınmamıştır. Ancak her toplumsal değişim döneminde olduğu gibi bütün bu baskılar muhalefete yaramış ve Demokrat Parti örgütü bu dönemde hızla yayılmıştır. Demokrat Parti'nin tüm karşı çıkmalarına karşın genel seçimler 21 Temmuz'a alınmış hızla seçim kampanyalarına başlanmıştır. Demokrat Parti'nin düzenlediği mitinglere on binlerce insanın katılması seçim mücadelesini sertleştirmiş, cumhuriyet döneminde Türk siyasal hayatının alışık olmadığı bir manzara ortaya çıkmıştır. Ancak seçimlerin hemen ardından Demokrat Parti büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. 456 milletvekilliği için 273 aday göstermişler bunların sadece 64'ü seçilebilmiştir. Oysa Demokrat Partililer daha büyük bir desteğe sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Zaten seçimlerin hemen ardından bir dizi usulsüzlük ve baskılar hakkında raporlar yağmaya başlamış, seçimlere hile karıştırıldığı ifade edilmiş ve bu haksızlığın düzeltilmesi istenmiştir.⁴ Ancak bu itirazlar geri çevrilmiş ve sonuçlar ilan edilmiştir. Bütün bu gerginliklere rağmen Demokrat Parti'nin hedefi yönünde büyük bir yol aldığı gerçektir.

1946 seçimlerinden sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen Recep Peker, CHP'nin demokratikleşme vaatlerine gölge düşürmüş, bu durum

³ Karpat, a.g.e., s. 305.

⁴ 1950'ye kadar seçmen listesini hazırlama görevi idari makamlara verilmişti. Bu durum daima kuşku uyandırmıştır. 1946 seçimlerinde uygulanan açık oy gizli sayım ilkesi de aynı şekilde seçimlere hile karıştırıldığı iddialarının ortaya atılmasına sebep olmuştur.

hükümete karşı duyulan hoşnutsuzluğu da körüklemiştir. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi ve buna paralel olarak Recep Peker'in istifası Halk Partisi'ne kaybettiği prestiji kısmen geri kazandırmış, aynı tarihlerde bu gelişmelere paralel olarak Demokrat Parti içinde muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Demokrat Parti kurucularının eski CHP'li oluşu, CHP'ye karşı nasıl bir muhalefet yapılacağı gibi nedenlerden dolayı DP içinde çeşitli ayrılıklar baş göstermiş ve bazı milletvekilleri partiden uzaklaştırılmış ya da ayrılmıştır. İşte bu milletvekilleri 20 Temmuz 1948'de Türkiye'nin üçüncü büyük partisi olan Millet Partisi'ni kurmuşlardır.⁵ Böylece tek parti idaresinin sona erişinden üç yıl sonra Millet Meclisi'nde birbirinden farklı görüşlere sahip guruplar meydana gelmiştir.

1948'e gelindiğinde CHP ile DP arasındaki temel anlaşmazlık Seçim Kanunu'dur. 1949'da CHP seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etmiştir. 1950 yılının Şubat ayında ise yeni seçim kanunu Mecliste görüşülmeye başlandı. Bu yasa o güne kadar tanınmayan, hatta tartışılmayan güvenceler getirdi. Gizli oy ve açık tasnif ilkesi yasanın temellerinden birisini oluşturdu (1946 seçimlerinde açık oy gizli sayım ilkesi geçerli idi). Seçimlerin yargı güvencesinde olması da tarafsızlık sorununu ortadan kaldırır bir güvenceydi. Ancak yasanın hazırlanması ve TBMM'deki tartışmalar sırasında üzerinde en fazla durulan nokta, seçimlerin çoğunluk ya da nisbi temsil yöntemiyle mi yapılacağı konusuydu. İktidarda bulunan CHP seçimi kazanacağını umut ettiği için çoğunluk sistemini tercih ediyordu. Demokrat Parti ise nisbi temsilin uygulanmasından yanaydı. Ne var ki Meclis'te yapılan oylamada çoğunluk sistemi kabul edildi. Böylece CHP'nin istediği kabul edilmişti.*

1950 yılına gelindiğinde ibre Demokrat Parti'den yanaydı. Ancak o günün CHP iktidarı bu durumun farkında değildi. Hatta halkı yanına çekebilmek için verilen bazı tavizlerle durumunu güçlendirdiğini varsayıyordu. Lider ve yöneticilerinin dışında neredeyse hiç kimse Demokrat Parti'nin kazanabileceğine pek ihtimal vermiyordu. CHP ise kendinden emindi. 14 Mayıs

⁵ Partinin kurucuları Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Prof. Dr. Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı'dır.

* Fakat 1950-1960 döneminde CHP'nin şikayet ettiği konuların başında kendi önerdiği çoğunluk sistemi gelmiştir.

1950’de yapılan genel seçimlere katılım yaklaşık %90 gibi olağanüstü bir boyuttaydı. CHP 7.953.055 toplam geçerli oyun 3.176.561 (%39.9)’ini almıştı. Buna karşılık olarak 69 milletvekilliği elde etmişti. Demokrat Parti ise 4.241.393 (%53.3) oya karşılık 408 milletvekilliği elde etmişti. Millet Partisi 1, Bağımsızlar ise 9 milletvekilliği kazanmıştı.⁶ Görüldüğü gibi seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin sonucunda CHP’den bir milyon fazla oy alan DP 408 milletvekili gibi ezici bir üstünlük sağlamıştı. Eğer toplumdaki oy dağılımı kendi oranları çerçevesinde meclise yansısaydı (nisbi temsil yöntemi), CHP’nin milletvekili sayısı 190, DP’nin ise 250 civarında olacaktı. 1950 seçimleriyle meclise giren 408 milletvekilinin, seçimlerdeki oy oranı düşünüldüğünde toplumsal bir tabanı olduğunu söylemek yersiz bir iddia olmaktadır. Asıl belirtmemiz gereken nokta bu geleneğin bugün de sürdüğüdür. Güçlü bir iktidar partisi kaygısıyla çoğunluk sistemi bugün de varlığını sürdürmektedir. Toplumsal eğilimlerin meclise yansması gibi bir kaygı güdülmektedir. Demokrat Parti seçimlerde elbette ki başarılı olmuştur. Ancak özellikle sonraki dönemde bu başarı çok abartılmıştır. Toplumsal tabanın parlamentoya yansmaması sorunu basında da önemsenmemiştir. Bu durum ülke içinde ve dışında eleştiri konusudur. Bu eleştiriler bir yana, eğer gerçek anlamda bir çok parti sisteminden ve demokrasiden bahsedilecekse, öncelikle seçim sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yargıç denetimi ve güvencesi ile gizli oy açık tasnif ilkesi başta olmak üzere, 1950 seçim yasasının getirdiği prensipler günümüze kadar bazı değişikliklerle süregelmiştir. Bunlar çok parti rejiminin vazgeçilmezleridir. Olumluluklarını günümüzde de korur. Buna karşın o yıllarda çok önemsenmemiş olan toplumdaki eğilimlerin en geniş biçimde parlamentoya yansması sorunu, 1946 ve 1950 seçimlerinde göz ardı edilmiştir. Bu durumun güçlü hükümetler çıkarmak gibi bir yararından söz edilse de toplumdaki eğilimlerin parlamentoya yansmaması gibi bir maluliyeti bulunmaktadır. Bu maluliyet sonraki dönemlerde ortadan kaldırılmak istense de yeniden güçlü hükümetler çıkarmak adına kolaylıkla vazgeçilir olmuştur. Toplumdaki eğilimlerin parlamentoya yansmaması günümüzde de sistemin en büyük sorunudur. Oysa parlamento sistemi toplumdaki farklı eğilim ve yönelimlerin

⁶ Tevfik Çavdar, “Türkiye’nin Demokrasi Tarihi”, İstanbul 2004, s. 20.

hem temsil edildiği, hem aralarında çekiştiği, hem de uzlaşabildiği bir zemindir. 1946'yla başlayan çok partili yaşamda bu ilkenin göz ardı edilmesi ve bunun yarattığı sıkıntılar günümüzde de sürmektedir. Tarihe “öyle olsaydı, böyle olsaydı” şeklinde bakmak doğru olmasa da, toplumdaki eğilimlerin parlamentoya yansması ilkesi Cumhuriyet Türkiye'si'nin çok partili hayata geçişinde benimsenseydi, sonraki dönemde karşılaştığımız kimi sorunlarla karşılaşmayacağımız açıktır. Yeniden Türk Demokrasisinin başladığı döneme döndüğümüzde; eğer nisbi seçim sistemi uygulansaydı çok daha farklı bir parlamentonun oluşacağı ve bu parlamentonun sonraki dönem parlamenter yaşamı için bir okul oluşturacağı açıktır. 1950'li yıllarla başlayan yeni tarihsel dönem açısından bunun ihmal edilişi çeşitli sorunları doğurmuş, günümüzde de benzer sorunlardan doğan eleştirilerin sürmesini mümkün kılmıştır. Çok partili hayata geçişimizi değerlendirirken “şu parti kazandı, bu parti kaybetti” şeklinde bakmak yerine toplumdaki eğilim ve yönelimlerin parlamentoya yansması ve bu temelde oluşacak bir demokratik yaşamın benimsenmiş olması çok daha önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarda ortaya çıkan Türkiye'de çok partili yaşamın zaman içerisinde karşılaştığı güçlükleri de başlangıçtaki bu eksiklikte aramak daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, 1967
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004
- Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

ABSTRACT

San Francisco Conference assembled after the end of II World War is an expression of a new international political frame. As a result of this new political frame it became inevitable for Turkey to lead into multiparty system and various political parties are founded in Turkey after 1945. The most effective one among in these parties is Demokrat Party which was founded in 1946.

Demokrat Party had a great success in 1950 election and acceded. In this study the election success of Demokrat Party is assessed. The major stress of this study is on the success of Demokrat Party is related to the structure of election system. The implication of majority system causes a balance problem between the number of votes proportion and numbers of winner sits in the parliament. This tradition still continues today and stands as one of the major problems of Turkish Democracy.

Key Words: Demokrat Party, San Francisco Conference, Multiparty System, Turkish Democracy, Election System.
